

"Cemâdâta dikkatle nazar edilse, yalnız istidat ve kabiliyet cihetinde nâkıs kalıp inkişaf etmeyenlerin, gayet bir içtihad ve sa'y ile inbisat edip bilkuvveden bilfiil suretine geçmesinde, mezkûr sünnet-i İlâhiye düsturuyla bir tavır görünüyor." İzahı?

Cenab-ı Hak, çalışmanın ve amel etmenin ve faaliyetin içine, teşvik ve heyecanlandırmak için bir lezzet ve saadet koymuştur.

Yapılan amel ve işin içine hazır lezzetini koyduğu için, harekete ve çalışmaya fitri bir yönelme vardır. Bu ise, kainatta umumi bir faaliyeti tetikliyor. Bu kaide bütün mahlukat için geçerlidir. Canlı, cansız her şeyde bu çalışma ve amel etme şevki vardır.

"Arıdan, sinekten, tavuktan tut, tâ şems ve kamere kadar her şey kemâl-i lezzetle vazifesine çalışıyorlar. Demek hizmetlerinde bir lezzet var ki, akılları olmadığından âkıbeti ve neticeleri düşünmeden, mükemmel vazifelerini ifa ediyorlar." (...)

"Vazifede lezzet bulunduğu en zâhir bir delil: Sen kendi âzâ ve duygularının hizmetlerine bak. Her biri, beka-i şahsî ve beka-i nev'î için ettikleri hizmetlerinde ayrı ayrı lezzetleri var. Nefs-i hizmet, onlara bir telezzüz hükmüne geçiyor. Hattâ hizmeti terk etmek, o uzvun bir nevi azâbıdır."(1)

Mezkur sünnet-i İlahiye'den kasıt, kainatta umumi bir amel ve çalışmak prensibidir ki hiçbir şeyi atıl ve tembel bırakmıyor. Her şeyi faaliyet ve çalışmaya zorluyor.

Bu umumi kanunun, yani, çalışma ve amel etme kanununun tavrı, ataleti, yeknesaklığı, durağan olmayı istemiyor. Hatta, öyle olmaması için hareket ve çalışma içine lezzet koymuş ki, her şey o lezzet için faaliyet yapsın, atıl kalmasın.

Bu kural, cansız varlıkların bile kuvveden fiile, ataletten çalışmaya, durağanlıktan faaliyete geçmesini netice veriyor.

Özetleyecek olursak, Allah, fitratlarda ham ve işlenmemiş, inkişafa müsait bütün istidat ve kabiliyetleri zayi etmez, kuvveden fiile çıkarmak ve istidatları işlettirmek onun umumi bir sünneti ve kuralıdır. Bu durum cansız varlıklar için bile geçerlidir.

(1) bk. [Lem'alar, On Yedinci Lem'a, Sekizinci Nota.](#)